

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Калуги Володимира Федоровича

**«Ідентичність та самоідентичність як соціокультурні феномени
суспільного буття людини: гендерні та екзистенціальні виміри»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук
зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Дисертаційне дослідження Калуги В.Ф. «Ідентичність та самоідентичність як соціокультурні феномени суспільного буття людини: гендерні та екзистенціальні виміри» відзначається очевидною актуальністю. Пошук відповіді на ключові змістовні запитання, якими постійно задається людина, оскільки принципово не володіє достеменним знанням ані про своє покликання, ані зміст існування чого б то було, сам по собі завжди залишається актуальним. До того ж, ракурс постановки дослідницької проблеми, який обрав собі дисертант, передбачає не лише чисте теоретизування, а й передбачає окремі кроки, здійснення яких може сприяти процесу утвердження цілісності людини, шляхом оптимізації її внутрішніх протиріч та осмислення дійсної природи внутрішньої напруги.

Джерелом внутрішньої напруги, на думку дисертанта, є певна несумісність між ідентичністю та самоідентичністю людини. При цьому головна теза дисертаційного дослідження полягає у встановленні сутнісної відмінності між ідентичністю та самоідентичністю. В контексті даної роботи ідентичність людини розглядається радше як феномен, що безпосередньо сполучений із соціальним виміром людської природи, в тому числі здатністю людини доходити згоди та констатувати факти на основі порозуміння. Тоді як, самоідентичність, на переконання дисертанта, є феноменом, котрий відкривається кожній конкретній людині в процесі переживання нею самої себе та відчування себе поза текстуальним супроводом. Тож для дисертанта принциповим є момент розрізnenня двох способів констатації людиною своєї унікальності та певної самобутності: як вона себе розуміє і водночас як її

розуміють інші (ідентичність) та як вона себе відчуває або переживає (самоідентичність).

Аби наочно продемонструвати принципову відмінність між саморозумінням та самовідчуванням, котрі притаманні кожній конкретній людині, а отже і між ідентичністю та самоідентичністю, автор звертається до послідовного аналізу гендерних, соціокультурних та екзистенціальних вимірів буття, перед тим попередньо прослідкувавши генезу та особливості формування знання про ідентичність та самоідентичність в просторі філософської думки, а також специфіку співвідношення між собою феноменів, що так чи інакше пов'язані з ідентичністю.

Відповідно, у першому розділі дисертації Калуга В.Ф. висуває декілька науково цікавих тез щодо формування контенту поняття ідентичність в історичній ретроспективі, а також чітко розмежовує самоідентичність як результат рефлексії індивідом власної ідентичності та самоідентичність як основу схоплення і констатації індивідом власної самобутності шляхом переживання та відчування себе. Таким чином автор робить предметом всебічного осмислення суттєву похибку, притаманну як загально прийнятому трактуванню суті феномену само ідентичності, так і встановленню особливостей співвідношення ідентичність-самоідентичність, а отже показує одну із дійсних причин внутрішнього дисонансу, притаманного сучасній людині. Разом з тим, дисертант визначається з методологією дослідження феноменів ідентичності та самоідентичності.

Обравши собі за загальне русло дослідження метаантропологію, Калуга В.Ф. звертається до низки підходів, методів та методологій, котрі в сукупності своїй дозволяють якісно працювати з науковими набутками в царині соціальної філософії, філософської антропології, філософії екзистенціалізму, персоналізму, а також суміжних дисциплін, зокрема психоаналізу, гештальтпсихології тощо. Серед решти методів, продуктивними виявилися герменевтичний підхід та компаративний аналіз, методи екзистенціальної діалектики, соціально-антропологічного колажу та

монтажу, а також метод парадоксу, який дисертант залучає зі сфери образно-містичного знання, представленого зокрема суфізмом, прагнучи настільки це можливо подолати вади раціонально орієнтовного пізнання та ослабити тиск «постійної прихованої упередженості» (с. 15).

У другому розділі Калуга В.Ф. аналізує феномени суспільного буття людини, котрі так чи інакше розкривають суть її ідентичності та самоідентичності, виказують особливості існування соціальної істоти та специфіку зумовленості оточуючим світом, іншими, умовами і обставинами існування взагалі. Значної уваги дисертант при цьому приділяє осмисленню фактору раціонального мислення як ключового механізму набуття цілісного знання людини про саму себе, світ та інших. Таким чином, він апелює до критичного мислення як зasadничого принципу, на який має покладатися людина в процесі пізнання і життєдіяльності.

Своєрідний, тим не менш цікавий, виважений та змістовний підхід до осмислення підстав для формування гендерної ідентичності людини висвітлений у третьому розділі. Дисертант розглядає феномен статі не лише під кутом біологічного зりзу природи людини, а й з огляду на властивість людини надавати ціннісні предикати явищам світу, в т.ч. і самій собі та своїм проявам, самовизначатися. В такому ж ракурсі розглядається також сексуальність як один з ключових факторів суспільного буття людини. З цього приводу дисертант приходить до висновку, що «сексуальність відповідає радше становищу людини, тобто сукупності найтривкіших рис її існування, завдяки яким людина є такою, якою кожен з нас відкриває щоразу себе та інших, коли замислюється над тим, аніж її природі» (с. 167). А отже сексуальні практики, смаки, пріоритети і тому подібні прояви людини, як розмірковує Калуга В.Ф., є не стільки строго природними її атрибутами, стільки набутком людської спільноти – умовами і обставинами, з якими так чи інакше неодмінно має рахуватися людина впродовж всього свого існування, якщо тільки вона не стає на шлях тотальної аскези.

До речі в цьому ракурсі досить цікавим виявляється авторське трактування слави як своєрідного безстатевого модусу сексуальності, «адже її функціональне призначення полягає в намаганні свідомо конечної істоти набути стану безсмертя, продовживши своє існування після фізичної смерті, але вже не на генетичному рівні, а в пам'яті поколінь» (с 200).

Не менш науково плідним і цікавим виявився також четвертий розділ, в якому дисертант приділяє увагу дослідженю властивостей та особливостей факторів впливу на формування ідентичності та становлення самоідентичності. До таких він перш за все зараховує людство, культуру, науку і техніку та виховний процес. Осмислюючи суть згаданих та інших факторів, Калуга В.Ф. вдається до розрізнення їх природної та штучної складової. При цьому під штучним автор схиляється розуміти всякий прояв існування, що зазнав цілеспрямованого трансформаційного впливу істоти, наділеної інтелектом.

У п'ятому розділі Калуга В.Ф. вдається до аналізу природи та особливостей прояву низки екзистенціалів. До таких він насамперед зараховує свободу, любов, страх, нудьгу та самотність, а також творчість та намір. Дисертант в ході міркувань щодо природи згаданих та інших екзистенціалів демонструє наявний зв'язок поміж ними та намагається встановити їх дійсне функціональне навантаження в існуванні людини, таким чином вкотре показуючи сутнісну відмінність між ідентичністю та самоідентичністю людини.

В цьому ракурсі свобода, наприклад, трактується дисертантом двояко: як суто онтологічне явище, котре певним чином переживається індивідом, та соціальний феномен, за посередництва якого констатується певна ситуація соціальної істоти стосовно інших соціальних істот та інтерсуб'єктивного світу в цілому. Як наслідок, автор аргументує розмежування між свободою як ціллю, що досягається в ході існування або внаслідок соціально детермінованої практики, та свободою як, так званим, «побічним ефектом», тобто певним переживанням, котре наступає саме по собі внаслідок певних

дій і вчинків чи й діяльності індивіда, націлених на самореалізацію або узгоджених з певними цінностями і настановами.

Подібним чином дисертантом трактується подвійність і інших екзистенціалів. При цьому ним встановлюється та аргументується певний зв'язок поміж усіма екзистенціалами, а також виявляється і осмислюється їх причетність до формування і прояву ідентичності та самоідентичності.

У шостому розділі увага дисертанта зосереджена на осмисленні ключових засобів та механізмів прояву і реалізації індивідом ідентичності та самоідентичності. Зокрема аналізуються види активності людини на предмет їх відповідності власному та невласному способові буття людини в контексті гайдеггерової фундаментальної онтології. Значна увага приділяється також всебічному розгляду феномену гри як ймовірного базису для всіх форм активності та долі як дечого, що «конкретизує ситуацію невід'ємної частини цілісного з огляду на персоналізацію цієї частини, і створення стійкого враження про її відокремлене існування» (309).

В цілому специфіка роботи, її наукова вага добре помітні з огляду на наукові положення новизни, що виносяться дисертантом на захист. Якихось суттєвих зауважанів до змістового наповнення, ані до форми викладу, на наш погляд, немає підстав висувати. А ось щодо змістового наповнення дисертаційного дослідження в цілому, то тут в окремих випадках є потреба в уточненнях та проясненнях.

Зокрема, дисерант в ході розмірковувань часто звертається до таких термінів як «автор історії», «автор конкретного існування», «соціальний суб'єкт», «суб'єкт дій», «суб'єкт пізнання», просто «суб'єкт». З контексту дисертації не зовсім зрозуміло, це поняття, що позначають явно відмінні між собою прояви людини чи просто автор вдається до синонімічного ряду взаємозамінних термінів.

Також чіткої ясності авторові також, на нашу думку, не вдалося досягти щодо означення екзистенціалу «любов» і форм його прояву. Не зовсім зрозуміло з контексту дисертації чи автор строго розрізняє плотську або ж

«земну» та духовну любов, чи любов як своєрідний психологічний стан щось на кшталт прив'язаності та любов як своєрідний когнітивний стан людини, за якого суб'єкт пізнання і об'єкт пізнання стають одним і тим же.

Зрештою висловлені зауваження зовсім не псують загального позитивного враження, отриманого від знайомства з науковим доробком Калуги В.Ф. Тому вважаю, що дисертація «Ідентичність та самоідентичність як соціокультурні феномени суспільного буття людини: гендерні та екзистенціальні виміри» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 до докторських дисертацій, а її автор Калуга В.Ф. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Рецензент: доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії мови,
порівняльного мовознавства та перекладу,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова

